

STANDARD 3 SOCIAL STUDIES

SUMMARY NOTES

COMPILED BY BLESSINGS

NKHOMA

A TEACHER AT KASACHE

PRIMARY SCHOOL

THAVITE ZONE

SALIMA DISTRICT

0998603292/0881845347

CHICHEWA VERSION

MUTU 1: MALO OZUNGULIRA MUDZI NDI SUKULU

Mbali za dziko

-Mbali za dziko zimadziwika chifukwa cha kotulukira dzuwa ndi kolowera dzuwa. Kotulukira dzuwa ndi kuvuma ndipo kolowera dzuwa ndi kuzambwe. Mukayang'ana kuvuma, kumanzere kwanu ndi kumpoto ndipo kumanja kwanu ndi kumwera. Mbali za dziko zimathandiza kuti tidziwe mbali yeniyeni ya malo.

Kupeza zinthu pogwiritsa ntchito mbali za dziko

-Mbali ya malo monga midzi, sukulu, msika, Mapiri ndi mitsinje ingadziwike pogwiritsa ntchito mbali za dziko. Mudzi ukhoza kupezeka kuvuma, kuzambwe, kumwera kapena kumpoto Kwa midzi Ina kapena zinthu zina.

Kudziwa mbali ya mudzi kuchokera ku sukulu

-Mbali yomwe mudzi uli kuchokera kusukulu imatha kudziwika munjira zosiyanasiyana. Zina mwanjirazi ndi pogwiritsa ntchito mbali za dziko, zinthu za chilengedwe kapena kugwiritsa ntchito mmene dzuwa likuyendera.

MUTU 2: ANTHU OPEZEKA M'BANJA

Anthu opezeka m'banja

-Anthu omwe amapezeka m'banja ndi bambo, mayi ndi ana. Ena omwe amapezeka m'banja ndi amalume, azakhali, asuwani ndi agogo.

Udindo wa anthu opezeka m'banja

a) [Makolo](#)

- Kupeza chakudya cha pa banja.
- Kupeza zofunika zina za banja.
- Kuphunzitsa ana makhalidwe oyenera.
- Kutumiza ana ku sukulu.

b) [Ana](#)

- Kulemekeza makolo.
- Kuthandiza makolo kugwira ntchito za pakhomo.

Kukula Kwa Mabanja

-Mabanja amakhala osiyanasiyana. Ena ndi ang'onoang'ono pamene ena ndi akuluakulu. M'banja lalikulu mumakhala makolo kapena akuluakulu ena komanso ana ambiri. Nthawi zina m'banja mumakhalanso anthu ena okhala nawo.

Mavuto a mabanja akuluakulu

-Banja lililonse limakhala ndi zofuna zake monga chakudya, zovala, malo ogona, maphunziro, chithandizo chakuchipatala ndi ndalama zoyendera. Mabanja ang'onoang'ono amatha kupeza zinthu zokwanira mosavuta pamene mabanja akuluakulu amavutika kuti apeze zofuna zawo zokwanira choncho amakhala pa mavuto.

Kupeza komwe banja limakhala

-Mabanja amakhala m'malo osiyanasiyana. Banja likhoza kupezeka mosavuta komwe likukhala pogwiritsa ntchito zinthu zimene zili pafupi ndi banjalo monga msewu, tchalitchi, msika, mtsinje, mitengo ndi zina zambiri.

Komwe makolo amachokera

-Banja lililonse liri ndi komwe linachokera. Ndikofunika kuti aliyense azidziwa kumene makolo ake anachokera. Izi zimathandiza kuti tidziwe mbiri ya banja lathu ndi kumene kuli abale ena.

MUTU 3: MIYAMBO

Miyambo ya m'banja

-Banja lililonse limakhala ndi njira zochitira zinthu. Banja ndilofunika chifukwa ndi kumene ana amaphunzirako mwambo ndi makhalidwe osiyanasiyana owathandiza kukhala nzika zodalirika. Ena amaphunzira miyambo poonera zimene makolo awo ndi anthu ena akuchita.

-Miyambo Ina imene imachitika m'mabanja ndi miyambo ya:

- nthawi ya chakudya.
- ulemu kwa makolo ndi akulu ena.
- kuonetsa mgwirizano.

Kufunika Kwa chikhalidwe

- Imathandiza kulimbikitsa mgwirizano pakati pa anthu.
- Ndi njira yophunzitsa anthu.
- Imachepetsa mavuto anthu akamagawana ntchito.
- Imasonyeza mtundu wa anthu.
- Imathandiza anthu kuti azilemekezana.

Chikhalidwe cha m'madera

-Miyambo ndi chikhalidwe kapena zomwe anthu amachita akamakhala pamodzi ndipo zina mwa izo ndi kuimba nthungululu pa ukwati komanso mwana akabadwa, kuchita ulemu polandira zinthu komanso ana kugona chipinda chaokha.

-Miyambo ina ndi kuthandizana ntchito zosiyanasiyana pa maliro, pa ukwati ndi pa zisangalalo zosiyanasiyana.

MUTU 4: ZACHILENGEDWE ZOPEZEKA M'MALO OZUNGULIRA MUDZI

Zachilengedwe zopezeka m'malo ozungulira mudzi

-Dziko linalengedwa ndi zinthu zachilengedwe zosiyanasiyana monga mapiri, mitsinje, zidikha ndi zigwa.

Kufunika Kwa zachilengedwe

-M'mapiri mumapezeka mitengo, nkhuni, zipatso, udzu, matabwa ndi miyala ya mtengo wapatali.

-Zidikha ndi zigwa zimakhala ndi chonde. Ndi zabwino kulimamo mbewu zosiyanasiyana ndi kumangamo miseu, njanje ndi nyumba.

Kuipa Kwa kusasamalira zachilengedwe

-Kukokoloka kwa nthaka.

-Kusefukira kwa madzi.

-Kusintha kwa nyengo.

Njira zosamalira zachilengedwe pamalo

-Kusatentha tchire.

-Kusadula mitengo mwachisawawa.

-Kubzala mitengo ndi udzu momwe mulibe.

-Kulima mizere mopingasa.

MUTU 5: ZOFUNIKA PA MOYO WAM'MUDZI

Zofunika pa moyo wa kumudzi

-Madzi

-Misewu

-Zipatala

Kufunika kosamalira zinthu zofunikira pamoyo wa anthu am'mudzi

-Timapewa kuti madzi angaonongeke ndi tizilombo ndi zonyasa zina.

-Timapewa kunyasitsa mudzi.

-Timapewa kufala Kwa matenda osiyanasiyana.

MUTU 6: NYAMA NDI TIZILOMBO TOPEZEKA M'MALO OZUNGULIRA MUDZI NDI SUKULU

Nyama ndi tizilombo

-Pali nyama ndi tizilombo tosiyanasiyana tomwe timapezeka kumudzi ndi kusukulu. Nyama zina zimawetedwa ndipo zina zimakhala kutchire. Zina mwa nyama zoweta ndi ng'ombe, agalu, nkuku, mbuzi ndi nkhesa. Zina mwa nyama za m'tchire ndi mbalame, mbewa, anyani ndi njoka. Zitsanzo za tizilombo ndi agulugufe, njuchi, ziwala, udzudzu, bemberezi ndi mphemvu.

Kufunika Kwa nyama ndi tizilombo

-Zimatipatsa chakudya monga mkaka, nyama ndi uchi.

-Zimatithandiza kugwira ntchito zosiyanasiyana monga kulima ndi kukoka ngolo.

-Zimatipatsa manyowa.

Zinthu zimene zingasokoneze umoyo wanyama ndi tizilombo

-Kutentha tchire.

-Kudula mitengo mwachisawawa.

-Kusazipatsa ziweto zakudya ndi madzi akumwa.

-Kuzipha mwachisawawa.

-Kuzivulaza.

Njira zosamalira nyama ndi tizilombo

-Ziweto zingasamalidwe pozipatsa chakudya chokwanira ndi kuziteteza kumatenda osiyanasiyana.

-Nyama zakuthengo zingasamalidwe posatentha tchire.

-Tingasamale nyama zakutchire potsatira malamulo.

MUTU 7: MGWIRIZANO

Mgwirizano

-Munthu aliyense akamakhala amafuna chithandizo cha wina. Pali zochitika zambiri zomwe zimafuna mgwirizano. Mgwirizano umathandiza pa nthawi ya:

a) **Chisangalalo**: Monga ukwati, chinamwali, gule, phwando, chigonjetso, ziwonetsero, mapemphero, masewero, kupambana, maulendo ndi dima.

b) **Chisoni**: Monga maliro, matenda, milandu, ngozi ndi zogwa mwadzidzidzi.

Ubwino wa mgwirizano

-Umathandiza anthu kugawana maganizo awo.

-Umathandiza anthu kugawana zikhulupiriro.

-Zimathandiza anthu kuonetsa umodzi.

-Zimathandiza anthu kukwaniritsa zolinga zawo.

-Zimathandiza anthu kuphunzitsana.

MUTU 8: MAUBALE A M'MUDZI

Ubale wa m'mudzi

-Ubale wa m'mudzi umaoneka pomwe anthu akuchitira zinthu limodzi. Ubalewu umabwera chifukwa cha kukumana kawirikawiri komanso kudalirana. Ubale umakhala pakati pa anthu awiri kapena ambiri.

Zitsanzo za ubale wa anthu awiri

- Mwamuna ndi mkazi wake
- Kholo ndi mwana wake.
- Mwana ndi mwana mzake.
- Bambo ndi bambo mzake.
- Mayi ndi mayi mzake.

Zitsanzo za ubale wagulu

- Banja
- Gulu la ana losewerera pamodzi.
- Gulu losewera masewero ampira.
- Sukulu

Kufunika Kwa ubale wam'mudzi

- Kuthandizana panthawi yamavuto ndi yachisangalalo.
- Kulangizana kuti anthu akhale ndi makhalidwe abwino komanso kupewa matenda monga edzi.
- Kukhala ndi anthu ocheza nawo.
- Kusamalana ndi kulemekezana.
- Kudalirana
- Kugawana nzeru
- Kugwilira ntchito limodzi
- Kubweretsa umodzi

MUTU 9: KUPEWA NGOZI ZAPAKHOMO

Ngozi zomwe zimachitika pakhomo

- Kupsa ndi madzi otentha.
- Kupsa ndi mafuta otentha.
- Kugwa.
- Kuchekedwa ndi mpeni.
- Kubaidwa ndi misomali.

M'mene tingapewere ngozi pakhomo

- Kusunga mankhwala ndi zina zoopsa patali ndi ana.
- Kutaya madzi tikatha kuwagwiritsa ntchito.
- Kuzimitsa moto kapena magetsi tikatha kugwiritsa ntchito.

Kufunika kopewa ngozi pakhomo

- Kumathandiza kupewa ngozi.
- Kumathandiza kuchepetsa chiwerengero cha anthu okalandira chithandizo kuchipatala.

MUTU 10: KUPEWA NGOZI ZA PAMSEU

Ngozi za pamseu

- Pamseu pamachitika ngozi zosiyanasiyana monga galimoto kuombana, anthu kuombedwa ndi galimoto kapena njinga.

Zoyenera kuchita pofuna kupewa ngozi pamseu

-Powoloka kapena kudutsa msewu, tsatirani zizindikiro za apolisi kapena magetsi apamsewu.

-Onani ku manja, kumanzere ndiponso kumanja kenako dutsani msewu ngati kulibe chobwera.

-Gwiritsani ntchito tochi kapena nyale pamene mukuyenda usiku.

-Valani malaya owala mukamayenda usiku.

-Tsatirani zikwangwani ndi malamulo apamsewu.

-Musadyetse ziweto m'mphepete mwamsewu.

Zikwangwani za pamseu

-Izi ndi zizindikiro zimene zimaikidwa pamsewu ndipo zimathandiza anthu ogwiritsa ntchito msewu powachenjeza ndi kulamulira mmene angayendere pamsewu.

Mitundu ya zikwangwani

-Zosonyeza

-Zolamula

-Zochenjeza

a) Zikwangwani zosonyeza

-Zikwangwani zosonyeza zimaufa anthu zimene apeze kapena kuona pamsewu.

b) Zikwangwani zolamula

-Zikwangwani zolamula zimaufa oyenda pamsewu zoyenera kuti achite.

c) Zikwangwani zochenjeza

-Izi ndi zikwangwani zomwe zimachenjeza anthu oyenda pamsewu pa zoopsa zomwe zili kutsogolo.

Kufunika Kwa zikwangwani za pamsewu

-Zimalangiza oyenda pamsewu kuchepetsa kapena kuchulukitsa liwiro.

-Zimachenjeza anthu oyenda pamsewu za m'mene msewu ulili.

-Zimasonyeza anthu kuli malo osiyanasiyana ndi mtunda wake.

Kufunika kosachotsa zikwangwani za mumsewu

-Zimathandiza oyenda pamsewu kuti apewe ngozi.

MUTU 11: CHIWERENGERO CHA ANTHU PASUKULU NDI PAMUDZI

Chiwerengero cha anthu pasukulu ndi pamodzi

-Chiwerengero cha anthu pasukulu kapena m'mudzi chimakhala chosiyanasiyana. Sukulu komanso midzi imakhala ndi anthu ochuluka kapena ochepa.

Mavuto amene amagwa chifukwa chosakhala ndi zinthu zofunika zokwanira pasukulu

- Kuchepa kwa makalasi komwe kumachititsa kuti ophunzira ena aziphunzirira panja pomwe amasokonezedwa ndi zinthu zambiri monga:

- mvula

- mphepo yamkuntho

- dzuwa

- zinthu zodutsa

- Kuchepa kwa mabuku komwe kumachititsa kuti ophunzira ena asalandire mabukuwo ndipo ntchito yokachitikira kunyumba imavuta.

- Kuchepa Kwa zimbudzi komwe kumayambitsa kufala Kwa matenda.

Mavuto amene amabwera chifukwa cha kuchuluka kwa chiwerengero cha anthu

-Nkhalango imasakazika chifukwa anthu amadula mitengo ndi kutsegula minda paliponse.

-Nthaka imakokoloka.

- Dera siliwoneka bwino.
- Nkhuni zimasowa.
- Mvula imavuta kubwera.
- Nyama ndi mbalame zimasowa zakudya komanso pokhala.
- Mitengo yogwiritsa ntchito za zomangamanga imasowa.

Njira zothetsera mavuto akuchepa Kwa zinthu zofunika pasukulu

- Kupempha chithandizo kumabungwe amene siaboma.
- Kugwira ntchito modzithandiza.
- Kupempha chithandizo kwa makolo.

Njira zothetsera mavuto obwera chifukwa cha kuchulukana

- Tisadule mitengo ndi udzu mwachisawawa.
- Tisatenthe tchire.
- Tibzale mitengo malo omwe mulibe.

MUTU 12: UFULU NDI UDINDO WA MBADWA

Ufulu wa m'zika m'dera

- Kutetezedwa
- Kupatsidwa zofunika pa umoyo wake monga zipatala, sukulu ndi misewu.
- Kuthandiza kapena kugwira nawo ntchito za chitukuko m'dera.
- Kugwira nawo ntchito zobweretsa chuma.
- Boma ili ndi udindo owonetsetsa kuti ufulu umenewu ukukwaniritsidwa.

Udindo wa nzika m'dera lawo

- Kusamalira zinthu zimene amagwiritsa ntchito m'dera monga mijigo ndi zikwangwani.
- Kuonetsetsa kuti akutenga nawo mbali mu ntchito za chitukuko za m'dera lawo.
- Kutsatira malamulo.
- Kutsatira miyambo ndi chikhalidwe cha m'dera lawo.
- Kulemekeza ufulu wa anthu ena.

Ufulu wa ana m'dera

- Ufulu okhala ndi moyo.
- Ufulu osewera.
- Ufulu oyenda kulikonse.
- Ufulu otetezedwa.
- Ufulu wa chilungamo.
- Ufulu olemekezedwa.

Udindo wa ana m'dera

- Kudzisamalira pamodzi ndi ana awo.
- Kulemekeza ufulu wa ena.
- Kukhala bwino ndi anzawo.
- Kunena zoona.
- Kupilira.
- Kuteteza ufulu wa ena ndi katundu wao.
- Kugwira ntchito ndi mtima wofuna kuthandiza.
- Kusamalira zachilengedwe.
- Kulolerana.
- Kusamalira katundu wa m'dera.

MUTU 13: ATSOGOLERI M'DERA

Ntchito za atsogoleri

a) Andale

- Kuchititsa misonkhano ya ndale.
- Kulimbikitsa ntchito za chitukuko monga kumanga sukulu, zipatala, misewu ndi milato.
- Kufotokozera anthu awo malamulo aboma.
- Kuyimirira anthu am'dera lawo kumisonkhano.

b) Anamkungwi

- Kuphunzitsa anamwali makhalidwe abwino.
- Kulangiza achinyamata kuti akhale nzika zodalilika.
- Kulangiza mfumu mmene miyambo ya chikhalidwe iyenera kuyendera.

Makhalidwe oyenera atsogoleri

- Wachifundo
- Womvetsa mavuto a anthu ena.
- Wokhulupirika.
- Wachikondi.
- Wodzilemekeza.
- Woleza mtima.
- Wosakondera.
- Wodzichepetsa.

MUTU 14: MADZI

Kufunika Kwa madzi

- Kumwa
- Kuphikira
- Kuchapira zovala

Kumene kumapezeka madzi

- Kumtsinje
- Kunyanja
- Kuchitsime
- Kumpopi
- Pakasupe
- Mvula

Momwe madzi angaonongekere

-Ngati chimbudzi chikhala pafupi ndi chitsime kapena mtsinje. Zoipa za m'chimbudzimo zimayenda pansu pa nthaka. Kenaka zoipazo zimakalowa m'madzi am'chitsime kapena mumtsinjewo. Zikatero madziwo amawonongeka ndipo angapereke matenda.

-Kutaya zinyalala zochokera mu fakitala mu mtsinje. Madzi oipa angafalitse matenda monga likodzo, kolera, kamwazi ndi matenda ena.

Mmene tingasamalire madzi akumwa

- Osakodzera m'chitsime kapena mu mtsinje.
- Zimbudzi zikhale mmunsi mwamalo otunga madzi.
- Osamwetsera ziweto pamalo potungapo madzi akumwa.
- Kusefa ndi kuwiritsa madzi akumwa.
- Kuonetsetsa kuti zipangizo zonse zotungira madzi ndi zaukhondo ndi zovindikira.

BUKU LOMWE LAGWIRITSIDWA NTCHITO

●Buku la Ophunzira la Sitandade 3 la Social Studies

**ULEMU NDI MATAMANDO
ZIPITE KWA
MULUNGU!!!!!!!!!!!!!!!**